

Hogyan tovább Afganisztán?

Katona Magda Nasrin

Quo vadis Afghanistan? – English summary

Afghanistan has been formed as a buffer state at the age of classical colonialism to separate the Central Asian sphere of influence from colonial British India. The situation today is in many respects similar to the situation after the post-Soviet withdrawal from Afghanistan. U.S. President Trump intends to present the withdrawal of troops until the November 2020 presidential elections. For the sake of peace the White House is ready for compromises in the process of negotiations with the Afghan Taliban. That is why the latter is dictating their conditions from the quasi winner's position. On the 29th of February the „peace agreement” was signed, but the Taliban keeps on the attacking the Afghan armed forces in order to gain more ground in future governance. Afghanistan has special importance due to its geostrategic location, providing access to carbon-hydrogen sources in Central Asia, and the route for the landlocked Central Asian republics to the Indian Ocean. Hungary who has participated in the NATO-ISAF peace-keeping mission should not forget about Afghanistan either. The policy of smart aid can gain economic and political profit and may help to combat illegal migration and the threats of international terrorism.

*

Afganisztán jelenlegi államterülete a gyarmatosítás korában, vagyis a XIX. század második felében a brit birodalom indiai gyarmatbirtokait a cári Oroszország közép-ázsiai befolyási övezetétől elválasztandó ütköző államként jött létre. A határokat kijelölő egyezmények az Amu-darja bal partján levő tadzsik, üzbég és szárt lakosságú városállamokat és északnyugaton a türkmén sztyeppéket is Afganisztánnak juttatták. 1893-ban azonban a brit korona olyan megállapodást kényszerített az akkori uralkodóra, Abdul Rahmán emírrre, mely szerint az afgán, vagyis pastun törzsek kétharmada a brit korona befolyási övezetébe került. A mindössze egyoldalú, hét pontos angol nyelvű egyezmény személyek közötti megállapodás volt, amelyet a brit korona nevében Sir Henry Mortimer Durand kötött az akkori uralkodóval. A brit korona később, 1905-ben Abdul Rahmán emír fiával, Habíbullah Khánnal, majd 1919-ben annak fiával, Amanullah Khánnal is kötött ilyen személyes megállapodást, akárcsak az indiai vazallus rádzsákkal és maharádzsákkal. Az uralkodó éves apanázst kapott a brit koronától. Ez biztosította jóindulatát, valamint azt, hogy ne folytasson önálló külpolitikát, főleg ne kacsintgasson a vetélytárs Oroszország felé. Az 1947-ben megalakult Pakisztán viszont azt állítja, hogy már a Durand-szerződés is államközi szerződés volt, holott az Afgán Királyság ilyeneket 1921-ben kötött először. Igen fontos az 1907. évi angol-orosz szerződés, amely az orosz és brit (nyugati) érdekövezetek határát a mai Irán területén az Elburz hegység vonulataitól északra és délre, Afganisztán területén pedig a Hindikus hegységtől északra és délre jelölte ki. A Durand-szerződést négy demarkációs bizottság tevékenysége követte, de a 2.450 kilométerből, amely az afgán-perzsi és brit-indiai (jelenleg iráni és pakisztáni) határháromszögtől északkeleti irányba, a Pamír hegycsúcsai között húzódó Vakhán völgyén át a kínai határig terjed, csak 1.300 kilométert tudtak kijelölni. A britek a nekik juttatott pastun (afgán) földeken létrehozták az Északnyugati Határtartományt, továbbá öt, később hét úgynevezett törzsi ügynökséget. Dír, Szvát és Csitrál pedig önálló fejedelemségek maradtak.

Ezekért az indiai szubkontinens 1947. évi felosztását követően a pakisztáni állam jelentkezett be a Durand-szerződés jogutódjaként, holott Afganisztán – mint jeleztük – csak 1921-ben kötött először nemzetközi szerződéseket (Nagy-Britanniával és Oroszországgal), ezek azonban nem rendelkeznek az elcsatolt pastun földek ügyéről. Ez azóta is állandó konfliktus forrása Afganisztán és Pakisztán között. Egyik afgán uralkodó vagy rezsim sem ismerte el a Durand-vonalat államhatárnak, sem Daúd Khán köztársasága, sem a baloldali rezsimok, sem a tálibok. Az afgán, vagyis a pastun etnikumúak túlnyomó többsége jelenleg is a Durand-vonal túloldalán él, míg Afganisztánban csupán csekély többséget (mintegy 55 %) alkotnak. A tadzsikok aránya mintegy 20 %, az üzbégeké 12 %, az ország belsejében a Hazaradzsáti fennsíkon élő hazaráké 10 % körüli. Ők dzsafari társaságok, ugyanis a perzsi mongol állam szolgálatában álltak. Az országban élnek még türkmének, beludzso, csarajmakok, a keleti núrisztáni hegyvidéken dard csoportok, a Pamír völgyeiben kelet-iráni népek (iszkasimi, vartangi, jazgulami, rosani, vakhi, mudzsáni, jidga stb.) valamint a Kis-Pamírban kirgizek.

Afganisztánban példátlanul tarka etnikai mozaikkal találkozunk. Délen a pastunok összefüggő tömböt alkotnak az Indus-folyóig. De egyik etnikum sem él a Hindukustól északra összefüggő homogén etnikai tömbben. A különböző népcsoportok együttélése inkább összetartó, mintsem széthúzó erő. Afganisztánt tehát nem lehet feldarabolni, és feltehetően magától sem esik szét. Az ország feldarabolása vagy egyben tartása tekintetében a térség országainak, főleg Iránnak és Pakisztánnak ellentétesek az érdekei. Irán szeretne területeket a széteső Afganisztánból, régi álma Herát megkaparintása. Pakisztán érdeke ezzel szemben a jelen status quo bebetonozása. A technokraták, a mudzsáhídek és a tálibok azonban biztosan nem lesznek képesek együtt kormányozni, ezért sokkal inkább az a veszély áll fenn, hogy az ország ismét hosszú időre, talán évtizedekre véres belháborúba sülyedhet.

A mai helyzet sok tekintetben hasonlatos az afganisztáni szovjet kivonulás utáni időszakhoz, vagyis a Nadzsíbullah rezsim utolsó időszakához. Noha az 1988-ban aláírt genfi megállapodás mind a szovjet, mind a nyugati felet arra kötelezte, hogy szüntessék meg az Afganisztánban általuk preferált felek támogatását, ennek csak a szovjet kormány tett eleget. A Nyugat és az iszlám országok nem szüntették be a mudzsáhídek támogatását. 1989. február 15-én vert seregeit követve Borisz Vszevolodovics Gromov tábornok utolsó szovjet katonaként az Amu-darja hídján áthaladva elhagyta Afganisztánt. Nem sokkal később az afgán mudzsáhídek, és az al-Kaida harcosai a pakisztáni reguláris egységekkel karöltve a kelet-afganisztáni Dzsálálábád városára támadtak, ahol azonban megsemmisítő vereséget szenvedtek. Ez volt az al-Kaida első támadása egy szekuláris állam ellen. Bin Laden arabjai bátran harcoltak, azonban szakképzett hazafias tisztikarral, fegyelmezett katonákkal és őket támogató, elszánt polgári lakossággal találták magukat szemben. Ettől kezdve a kormány nyert helyzetből tárgyalhatott a különböző mudzsáhíd csoportokkal. Jelcin Oroszországa viszont már Masz'úd és a nemzeti kisebbségek (tadzsikok, üzbégek, hazarák) tagjaiból álló hadurak felé kacsintgatott, és a befolyási övezetek határát akár Afganisztán feldarabolásának árán is az 1906-os szentpétervári és az 1921-es szerződésekben előírtak szerint a Hindukus hegység vonulatai mentén jelölte volna ki. A dzsálálábádi győzelem után az afgán kormány tehát békét kötött a különböző mudzsáhíd parancsnokokkal, sokan le is tették a fegyvert. A Nadzsíbullah vezette rezsim máig sem bukott volna meg, ha belső árulás áldozata nem lett volna 1992 tavaszán.

A mudzsáhíd tanzímok pont akkor estek egymásnak, amikor a nyugati világ érdeklődése megszűnt Afganisztán iránt. A szétesés felé tartó ország újraegyesítése leginkább Pakisztán érdeke volt: Iszlámábád egységes, vele baráti vagy legalábbis nem ellenséges, mélységesen konzervatív szunnita iszlám(ista), arculatú Afganisztánt szeretett volna. A pakisztáni titkosszolgálatok a tálib mozgalmat az ország egyben tartása érdekében szervezték meg, főként azzal a céllal, hogy örködjék a Közép-Ázsiából az Indiai-óceánhoz vezető kőolaj-

és földgázvezetékek biztonságán. Afganisztán jelen politikai berendezkedése elnöki rendszerű: a parlamenti képviselői helyekért nem indulnak pártok, nincs miniszterelnöki poszt. A Fehér Ház az alkotmányban nem szereplő ügyvezetői poszt megalkotásával hozta kormányzati helyzetbe a pandzsíri tadzsik Abdullaht és egykori harcostársait. Ezek azonban több kárt okoztak az országnak, mint a kormányerőket támadó felkelők. Az amerikai kormány ugyan ezúttal is véget vetett a tízhónapos „választási” válságnak, de már nem akarja exportálni sem a demokráciát, sem a nemzetépítés koncepcióját. Az erősödő Oroszország, megerősödött Kína és a nagy játékos Irán valamint az újabb játszmába nyíltan bekapcsolódni nem kívánó India vonakodása miatt kénytelen halasztgatni azt a tervét is, mely szerint a közép-ázsiai földgáz és kőolaj Afganisztánon át kivezetésre kerüljön az Indiai-óceánhoz.

A 2014-es elnökválasztáson a mudzsáhídek nem fogadták el a választási eredményeket. John Kerry, akkori amerikai külügyminiszter 2014 augusztusában a polgárháború elkerülése végett koalíciós kormányzásra kényszerítette a szembenálló feleket. Ghani elnök figyelemre méltó tervei a nemzetgazdaság talpra állítására és a fegyveres erők reformjára azonban a mudzsáhídek ellenállásába ütköztek. Az afgán kormány ettől kezdve diszfunkcionálissá vált, egyre inkább tehetetlenség és elharapódzó korrupció jellemezte.

Noha a 2019-es elnökválasztást több mint 51 %-kal Ghani nyerte, Abdullah pedig a maga 39 %-ával messze elmaradt mögötte, egy tízhónapos választási válság után az amerikai kormány ismét koalícióra kényszerítette a feleket, Trump elnök az ez év novemberi elnökválasztásra az amerikai csapatok kivonásának és hazatérésének hírét szeretné prezentálni a választóknak. Egy milliárdos nagyságrendű segély megvonásával és egyéb pressziókkal fenyegetve arra szeretne volna rávenni a vetélkedő feleket, hogy május 17-én ismét hatalommegosztási megállapodást írjanak alá. Ám a megbékélés még várat magára. A kormányellenes felkelők immár az ország területének mintegy 67 %-át uralják.

A tálibok, mióta Irán és Oroszország támogatását élvezik, veszítettek pastun arculatukból, ma már üzbégek, tadzsikok, hazarák, sőt külföldiek, ujugurok, csecsenek is harcolnak soraikban. Közben Afganisztánban is megjelent az Iszlám Állam Khorászáni Szervezete, amely nemcsak az ország keleti felén vetette meg a lábát, de a posztszovjet köztársaságokkal határos északi régiókban is. A dzsihádi milíciák vezetői, valamint az afgán kormányerőkbe kooptált egyes parancsnokok nem fogadják el ezt a kormányzatot. A tálibok jól tudják, hogy hamarosan eljön az ő idejük, tehát nem szívesen tárgyalnak az afgán kormánnyal. Az amerikaiak viszont a lehető legmesszebb mentek kompromisszumokban: egyenrangú félként engedtek tárgyaló asztalhoz egy terrorszervezetnek nyilvánított nem-állami szereplőt, amely ellen közel két évtizede mérhetetlen áldozatok árán hadat viseltek. Ez utóbbi most kvázi nyertes pozícióból nyíltan diktál nekik. Ha az amerikaiak nem engednek, bagrámi és soravaki bázisaikat sem tarthatják meg. Február 29-én az Egyesült Államok kormánya béke-megállapodást írt alá az afganisztáni tálib mozgalommal. Az Afganisztánba képzelt „amerikai álomból” szinte semmi sem valósult meg. A tálibok a kormányzásra készülnek. Bár a február végi megállapodás óta a nyugati erőket nem támadják, annál látványosabb merényleteket és hadműveleteket intéznek a kormányerők ellen, hogy minél nagyobb teret nyerjenek.

Ghani elnök a bejruti amerikai egyetemen végzett antropológus és közgazdász, tudományos fokozattal rendelkezik, a Világbank megbecsült szakértője, több amerikai egyetem oktatója, korrekt technokrata. Mindezek ellenére könnyen a néhai Nadzsíbullah elnök sorsára juthat. Ezzel szemben ellenfele, Abdullah mögött tipikusan mudzsáhíd életút áll. Korán csatlakozott a szovjetek ellen harcoló tadzsik mudzsáhíd parancsnok, Masz'úd harcához, szemorvosi szakvizsgáját nem tette le.

Afganisztán mindenekelőtt geostratégiai fekvése miatt fontos, területe hozzáférést biztosít a közép-ázsiai szénhidrogénekhez, a tengerrel nem rendelkező közép-ázsiai posztsovjet köztársaságok számára pedig átjárást az Indiai-óceánhoz. Földje igen gazdag ásványi kincsekben, nincs a Mengyelejev-táblázatnak olyan eleme, amely ne lenne megtalálható, legfontosabb az uránium és a lítium.

A COVID-19-es pandémia lehetőséget teremtett a hatalomátvételre készülő tálibok számára, hogy az uralmuk alatt álló területeken felelősen kormányzó szereplőként mutatkozzanak be. A koronavírus Irán felől érkezett Afganisztánba, először az iráni határ menti Herát városában hirdettek karantént. Az onnan megszökött betegeket a tálibok elfogták, és visszaadták a kormányerőknek. Az Iszlám Állam azt hirdeti, hogy a koronavírust a hitetlenek kreálták azért, hogy pusztítsák a muszlimokat, de Allah saját fegyverüket ellenük fordította, így csak a hitetleneket pusztítja. Tehát a muszlimok nyugodtan imádkozzanak csak együtt a mecsetekben, a nappali böjtöt követő iftár lakomákat töltsék csak együtt, és vásároljanak be a Ramadán böjti hónapra következő Eid ünnepre. Ezzel szemben a tálibok szkfanderszerű védőöltözékben propagálják a közegészségügyi-járványügyi szabályokat és azt, hogy az emberek maradjanak otthon. A kormány tehetetlenségét látva maguk kezdték meg a nélkülözők ellátását élelmiszerrel és maszkok osztását. Az egészségügyi védőeszközöket nem az Öböl-országoktól, hanem az oroszoktól szerzik be. Afganisztánba a vírust az Iránból hazatérő menekültek hurcolták be, hivatalos adatok szerint február 11. óta alig több mint harmincezer esetet, tehát napi párszáz megbetegedést jelentettek. Az elnéptelenedő falvak határában ázott friss tömegsírok, a karantén-intézkedések, a kijárási korlátozások elleni éhséglázadások, a nyomorúságos helyzetben lévő egészségügyi dolgozók tiltakozásai azonban sokkal súlyosabb képet festenek. A tálibok mutattak rá a kabuli tartományhoz tartozó Szaróbi járásban uralkodó áldatlan állapotokra: ott egy nap alatt több friss sírt számoltak össze, mint ahány esetet az első beteg felbukkanása óta addig a kormány jelentett. A tálibok hívták fel a figyelmet arra is, hogy a miniszter etnikai elfogultságból megakadályozta a pastunok által lakott Dzsálálábádban új kórház létesítését. A koronavírus járvány a sokat szenvedett országban újabb humanitárius tragédiához vezethet, ami újabb migrációs hullámot bocsáthat útjára.

Jó, ha tudjuk, hogy Magyarországnak is vannak érdekeltségei és lehetőségei Afganisztánban. A 2000-es évek közepén a NATO-ISAF PRT-k szervezésének időszakában Magyarországnak az etnikailag és politikailag a legtagoltabb Baghlan tartomány jutott. (A Tartományi Újjáépítési Csoport (angolul: Provincial Reconstruction Team – PRT, Afganisztánban települt műveleti bázis, mely 60-100 százfős polgári és katonai szakértőkből álló csoport egy-egy tartomány újjáépítési projektjein dolgozik). A magyar honvédség újjáépítő, orvosi és békefenntartási feladatokat látott el közmegelegedésre, magyar katona kezéhez nem tapad afgán vér. A magyar külügyi és katonai diplomáciának sikerült kivédenie, hogy a hadurak magyar diplomátákat vagy katonákat állásfoglalásra készítsenek viszállyaikban. A kevésbé körültekintően megválasztott segélyszervezeteknek azonban sajnos nem sikerült ezt a csapdát elkerülnie, ahogy az egyik magyar segélyszervezet akkori vezetőjének esete is igazolta.

Az értelmiség becsül minket, mert ázsiai eredetű népnek tartanak. Nagy orientalistáinkat is ismerik és sokan tanultak együtt magyarokkal. Vámbéry Árminról az Afgán Tudományos Akadémia őrzött anyagot, Stein Aurél sírja Kabulban a régi brit temetőben található. Az afgán értelmiség körében sokan tanultak együtt magyarokkal. Kevesen tudják, de sok ezer magasan képzett egykori oroszországi magyar hadifogoly vett részt 1919 és 1929 között Afganisztán függetlenségének kivívásában és az ország modernizációjában, különösen a modern afgán hadsereg kialakításában. Magyar volt a kabuli fegyvergyár első parancsnoka és Amanullah sah pilótája is. Sokan a reformer szellemű uralkodó megdöntését követő véres káosz megszüntetésében, a kalandor Habíbullah Kalakáni megdöntésében, a királyi család

visszatérésében, Nadir Khán hatalomra kerülésében is segítséget nyújtottak. A magyar Farkas András lett Abdullah Khán néven Nadir sah első hadügyminisztere. Anyagaikat őrzik a posztszovjet levéltárak. Ez az igen érdekes téma még kutatásra és feldolgozásra vár.

Magyarnak lenni Afganisztánban egyszerre jó és rossz. Magyarország nem játszott meghatározó szerepet azokban a történelmi tragédiákban, amelyekért az afgánok az idegeneket okolják. Az utca embere azonban inkább arra emlékszik, hogy „Ti 1979 után a szovjetekkel voltatok, most meg az amerikaiakkal vagytok, katonákat is küldtetek ide”. Álláspontunk szerint Magyarországnak mégsem szabad magára hagynia Afganisztánt, akárcsak a nemzetközi közösség többi tagjának sem. Magyarország sikerrel közvetíthet, folytathat gazdasági és politikai hasznot is hozó okos segélyezést, amivel segítene fenntartani a szigorot az illegális migráció és a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem terén. Ezekben a területeken ugyanis Afganisztán még sokáig igen fontos kibocsátó ország lesz.

